

Onderzoek

Samen douchen geen probleem? Reproductie en uitdaging van homonegativiteit in de sport

Agnes Elling-Machartzki, Froukje Smits

Mulier Instituut, Utrecht

Samenvatting

In dit artikel staat de acceptatie van homoseksualiteit in de sport centraal. De wedstrijdssport en dan met name mannelijke teamsporten wordt over het algemeen beschouwd als een sociale praktijk met een geringe mate van homoacceptatie. In dit artikel presenteren we de resultaten van onderzoek naar homonegativiteit binnen de sport. We hebben daarvoor kwantitatieve data verzameld onder heterosporters en onder homo-/biseksuele mannen en vrouwen en kwalitatieve logboekverslagen over mannensportteams. De resultaten laten zien dat homoseksualiteit aardig geaccepteerd is binnen de Nederlandse (verenigings)sport, ook onder mannelijke teamsporters. Maar de acceptatie is veelal voorwaardelijk en tevens kwetsbaar. Homonegatief gedrag is niet aan de orde van de dag, maar komt vooral en soms ook in ernstige vorm voor binnen mannensportteams. De auteurs pleiten voor blijvende beleidsaandacht voor de verdere ontwikkeling van een meer homo-inclusief en minder heteronormatief sportklimaat.

Sociaalkritische sportsociologen uit verschillende (westerse) landen hebben in het verleden op basis van overwegend kwalitatief onderzoek overtuigend beargumenteerd dat heteronormativiteit en homofobie leidende beginselen vormen in de georganiseerde wedstrijdssport (o.a. Caudwell, 1999; Connell 1995; Hekma, 1994; 1998; Griffin, 1998; Messner & Sabo, 1994; Plummer, 2006; Pronger, 1990). Voortkomend uit de ontwikkeling van de moderne georganiseerde wedstrijdssport als een 'mannelijke' praktijk (Crossett, 1990) wordt volgens Connell (1995) in de sport vooral 'hegemoniale mannelijkheid' gevierd, in termen van onder meer presteren, doorzettingsvermogen, fysieke kracht en heteroseksualiteit.¹ Homofobie komt daarbij tot uiting door onder meer (symbolische) uitsluiting van homomannen en stigmatisering van lesbische vrouwen. Ook in Nederland werd en wordt vooral het mannenvoetbal beschouwd als een van de weinig overgebleven bastions van homofobie, of de inmiddels meer gangbare termen homonegativiteit (vgl. Keuzenkamp e.a., 2006) en heteronormativiteit (zie o.a. Elling,

De Knop & Knoppers, 2003). Het aantal openlijk homoseksuele mannelijke topsporters in het homotolerante Nederland is überhaupt beperkt, maar het is vooral kenmerkend voor het betaald voetbal dat geen enkele voetballer 'uit de kast' is (Ter Haar, 2008).

Op basis van recent onderzoek in Engeland en de Verenigde Staten stellen Eric Anderson en collegae echter dat ook in traditionele mannenteamsporten zoals voetbal, homofobie afneemt en de acceptatie van homoseksualiteit groeit (o.a. Anderson, 2008; 2011; Adams & Anderson, 2011; McCormack & Anderson, 2010). Ook Cashmore (2011, p. 4) stelt op basis van zijn onderzoek onder voetbalfans vraagtekens bij de vermeende massale aanwezigheid van homofobie in de professionele voetbalsport: *'Does football enforce this code of exclusive masculinity, or is it a widely held but false belief perpetuated by an assembly of governing organizations, clubs, publicists, agents and scholars inured to established critiques?'*

In dit artikel staat de vraag centraal in hoeverre vormen van homonegativiteit en heteronormativiteit nog steeds kenmerkend zijn voor sport in het algemeen en voor mannenteamsporten in het bijzonder. Of is de angst voor homofobie (homophobiaphobia, Plummer, 2006) als symbolisch uitsluitingsmechanisme inmid-

Dr. A. Elling-Machartzki, senior onderzoeker/stafmedewerker wetenschapsonwikkeling Mulier instituut, centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek
F. Smits MSc, onderzoeker Mulier instituut
Correspondentieadres: Agnes Elling-Machartzki, E: a.elling@mulierinstituut.nl

Ontvangen: 16 april 2012; Geaccepteerd: 2 november 2012

Met dank aan Paul Hover voor zijn aandeel in de data-analyse

¹ English (1978) constateerde reeds dat de moderne wedstrijdssport er waarschijnlijk anders uit zou hebben gezien wanneer deze voor en door vrouwen ontwikkeld was.

dels achterhaald en kenmerkt ook het mannenvoetbal zich eerder door inclusieve mannelijkheid (Anderson, 2008), waaronder homotolerantie? Om de onderzoeksvraag te beantwoorden is uitgebreid kwantitatief onderzoek verricht onder de sportende bevolking en onder homo-/biseksuele mannen en vrouwen. Daarnaast is aanvullend etnografisch onderzoek gedaan in mannensportteams.

Het gegenderde vertoog rondom sport en homoseksualiteit

De gangbare visies op sport en homoseksualiteit en ervaringen met homonegativiteit in de sport komen vooral voort uit het sterk gegenderde vertoog over de sportpraktijk enerzijds (o.a. Messner & Sabo, 1994; Pronger, 1990; Wellard, 2002) en over seksuele voorkeur anderzijds (zie o.a. Butler, 1993). Vanwege de associatie van mannelijke homoseksualiteit met vrouwelijkheid worden homomannen minder geschikt geacht voor het participeren in onder meer 'harde' contactsporten waaronder veel nationale volkssporten zoals voetbal in Nederland en diverse andere (team)sporten. De ontwikkeling van de moderne wedstrijdsport in de negentiende eeuw - van het Duitse turnen tot het Engelse voetbal - speelde een belangrijke rol bij de *rites de passage* van jongens tot 'echte' mannen (Crossett, 1990). Bij de toelating van meisjes en vrouwen tot verschillende aanvankelijk voor en door mannen ontwikkelde sportactiviteiten was vervolgens de angst voor 'vermannelijking' ook een belangrijk aandachtspunt (Hargreaves, 1994; Steendijk-Kuypers, 1990).

Dergelijke gendernormatieve (sport)gedragsnormen hangen samen met de nog steeds wijdverbreide idee dat genderinversie symptomatisch is voor homoseksualiteit: 'vrouwelijke' mannen worden ervan verdacht homoseksueel te zijn en lesbische vrouwen kan je herkennen aan hun 'mannelijke' gedrag. Traditionele beelden van sport en homoseksualiteit werden en worden door sociale interactie en media gereproduceerd en spelen vooral onder jongeren een belangrijke rol bij hun (seksuele) identiteitsvorming en structureren gendercomforme sportvoorkeuren en gedrag (vgl. Elling & Knoppers, 2005; Laberge & Albert, 1999; McCormack & Anderson, 2010). Connell (1990), Messner & Sabo (1994) en Pronger (1990) hebben in hun studies laten zien dat (homo)mannen hun 'mannelijkheid' en daarmee (vermeende) heteroseksualiteit deels reeds kunnen bewijzen door deelname aan traditionele mannensporten. Deze heteroseksualiteit moet echter ook continu bevestigd worden, juist in sporten waarbij sprake is

van intensief lichamelijk contact en samen douchen. Vooral voor homomannen kan het tegelijkertijd bewijzen van hun mannelijkheid door onder meer 'hard spel' gepaard gaan met een vorm van *'ironic gay sensibility'*, zo stelt Pronger (1992).² Homomannen kiezen vanwege dit (symbolische) uitsluitingsmechanisme - (team)sport als heteronormatief en homofoob - deels voor sportbeoefening 'in eigen kring' (Elling et al., 2003).

Overeenkomstig Bourdieu's (1984) sociale reproductietheorie van normatieve klasse- (en gender)specifieke percepties en handelingen stellen we dat ook de hetero- en gendernormatieve en homonegatieve 'habitus' in (mannen)sport bijdraagt tot de naturalisatie van verschillen tussen homo's en hetero's.

De - hoofdzakelijk kwalitatieve - studies hebben laten zien dat hegemoniale ongelijkheidsvertoegen ten aanzien van seksuele voorkeur echter niet alleen geconstrueerd en gereproduceerd worden in de (wedstrijd)sport. In mannenteamsporten wordt heteronormativiteit tevens continu uitgedaagd in sociale interactie, door taal, uiterlijk en gedrag. Naast de ridiculisering van mannelijke homoseksualiteit in veel reguliere sportpraktijken, bestaan er ook *'places of resistance'* of *'counterspaces'* (Elling et al., 2003; Van Ingen, 2003). En dat hoeven niet alleen homolesbische sportverenigingen te zijn, maar kunnen ook reguliere verenigingsteams zijn, waar homoseksualiteit geaccepteerd is en mannenteams waar sprake is van 'inclusieve mannelijkheid' (Anderson, 2008). Tegelijkertijd hebben diverse auteurs laten zien dat homomannen en lesbische vrouwen medeverantwoordelijk (*complicit*, Connell, 1995) zijn voor de reproductie van gender- en heteronormativiteit (vgl. Owen, 2006; Price & Parker, 2003).³

Het eerste uitgebreidere Nederlandse onderzoek naar de relatie tussen sport en homoseksualiteit van Hekma (1994) liet zien dat er deels sprake lijkt te zijn van *selffulfilling prophecies*. Homomannen mijden traditionele 'mannensporten' zoals voetbal vanwege de angst voor homofobie (*homophobia*, vgl. Plummer, 2006) en lesbische vrouwen lijken daarentegen juist oververtegenwoordigd in dergelijke 'mannensporten' (vgl. Palzkill, 1990). Hekma (1994) vond tevens dat vooral lesbische vrouwen vanwege hun grotere zichtbaarheid ervaringen hadden met (ernstige) vormen van discriminatie. Deze bevindingen van Hekma (1994) werden grotendeels bevestigd in het onderzoek van Janssens, Elling, & van Kalmthout (2003) naar de sportdeelname en ervaringen van homomannen en lesbische vrouwen. Waar Hekma's steekproef bestond uit een *convenience sample* van mannen en vrouwen

² Hoewel ook aspecten als elegantie en souplesse onmiskenbaar deel uitmaken van teamsporten zoals voetbal, kunnen spelers hiermee niet hun (heteroseksuele) mannelijkheid bewijzen. Deze kenmerken worden tenslotte meer met geprivilegieerde vrouwelijkheid geassocieerd (Connell, 1995; Messner & Sabo, 1994). Ook Nederlands onderzoek naar het imago van verschillende takken van sport laat zien dat voetbal behalve als 'typische mannensport' tevens als 'fysiek harde sport' en 'blessuregevoelig' wordt gezien (Hover & Romijn, 2011).

³ In tegenstelling tot mannen staat de seksuele voorkeur van vrouwen die traditionele mannensporten beoefenen juist eerder ter discussie: zij kunnen hun 'verdachte' sportdeelname compenseren met een 'vrouwelijk' uiterlijk of werden daar in het verleden door sportorganisaties toe aangezet om een negatief imago te vermijden (vgl. Caudwell, 1999; Griffin, 1998; Hargreaves, 1994).

die onder meer via homolesbische media en organisaties werden geworven, deden Janssens et al. hun onderzoek op basis van paneldata. Op basis van dit laatste onderzoek werd reeds vastgesteld dat een redelijk grote groep personen zichzelf als biseksueel identificeerde of hun seksuele voorkeur niet prijs wilde geven (vgl. Keuzenkamp, Kooiman, & Van Lisdonk, 2012). De resultaten bevestigden sommige verwachtingen zoals dat homomannen in relatief beperkte mate in verenigingsverband sporten. Maar de data lieten tevens zien dat homomannen in z'n algemeenheid niet minder aan sport doen dan heteromannen en het sportgedrag van lesbische vrouwen nauwelijks afwijkt van biseksuele en heterovrouwen. Bovendien rapporteert een relatief beperkt aandeel homomannen en -vrouwen negatieve ervaringen die samenhangen met gendernormativiteit en homonegativiteit. Divers Nederlandstalig kwalitatief onderzoek (Bos, 2006; Elling, 2007) liet ook zien dat er sprake is van een voorwaardelijke acceptatie van homoseksualiteit in de Nederlandse (verenigings)sport, waarbij verschillende - veelal subtiele - vormen van gendernormativiteit en homonegativiteit belangrijke symbolische in- en uitsluitingsmechanismen vormen. Overeenkomstig buitenlands onderzoek dragen sportende homomannen en lesbische vrouwen zelf ook bij tot de reproductie van gendernormativiteit en homonegativiteit.

Methoden

Voor de in dit artikel beschreven onderzoeksresultaten werden meerdere kwantitatieve en kwalitatieve deelstudies uitgevoerd.

Kwantitatief onderzoek

In de *SportersMonitor* 2010 werd aan een deel van de gehele steekproef - sportende vijftien-plussers ($n=1.112$) - tien stellingen voorgelegd over homoacceptatie in de sport (zie Elling et al., 2011). De vragen maakten deel uit van een uitgebreide vragenlijst over sportdeelname en -ervaringen en meningen over sport die online werd uitgezet onder een representatieve internetsteekproef naar sekse, leeftijd en opleiding van het *ConsumerJury Panel* door GfK Panel Services te Dongen.⁴ De vragen sluiten aan bij eerder onderzoek naar homoacceptatie in de samenleving (Keuzenkamp, 2010) en betroffen stellingen met een 5-puntsschaal van '(helemaal) niet mee eens' tot '(helemaal) mee eens' en een categorie 'niet van toepassing/weet niet'.

De stellingen gingen over algemene opvattingen over homoseksualiteit in de sport (bijv. 'In de wedstrijd sport is mannelijke homoseksualiteit nog een groot taboe'); over de eigen opvattingen over homoacceptatie (bijv. 'Ik zou het prima vinden als mijn kind training krijgt van een homoseksuele/lesbische/biseksuele train(st)er van hetzelfde geslacht') en over ervaringen met homonegativiteit (bijv. 'In mijn sportgroep worden wel eens grappen of opmerkingen gemaakt over homoseksualiteit').

Naast een steekproef uit de sportende bevolking is een aparte groep volwassen mannen en vrouwen ondervraagd die zichzelf als homo- of biseksueel identificeert. Deze groep homo- en biseksuele mannen en vrouwen werd benaderd op basis van een eerder door GfK Panel Services uitgevoerde screening naar seksuele voorkeur van haar *ConsumerJury Panel* van 18 jaar en ouder ($n=15.059$). Van de 692 respondenten (4,5%) die zichzelf op basis van de screeningsvraag in augustus 2010 als homo- ($n=334$) dan wel biseksueel ($n=348$) identificeerden, werd in november 2010 een bruto-steekproef van 648 respondenten benaderd voor het in dit artikel beschreven onderzoek naar seksuele diversiteit in de sport. Hiervan kwamen 573 vragenlijsten (88%) retour, maar deze konden niet allemaal in het onderzoek worden meegenomen, aangezien 97 personen zich naar aanleiding van de controlevraag die bij aanvang van de vragenlijst gesteld werd, in tweede instantie als 'heteroseksueel' identificeerden, of 'weet niet' dan wel 'wil niet zeggen' antwoordden.⁵ Zeven van de negen respondenten die zichzelf wel als niet-heteroseksueel, maar niet expliciet als homo/biseksueel identificeerden, konden op basis van hun antwoorden alsnog aan de responsgroepen homoseksueel (2) en biseksueel (5) worden toegevoegd. Dat leverde een totale netto steekproef op van 281 homoseksuele (98 vrouwen en 183 mannen) en 193 biseksuele (103 vrouwen en 90 mannen) respondenten.⁶

Driekwart van de homo/biseksuele respondenten is tussen de 30-65 jaar; slechts vijf % is 65 jaar of ouder. Driekwart van de respondenten heeft een middelbare (40 %) of hogere (34 %) opleiding genoten. Vergeleken met bestaande data over achtergrondkenmerken en aspecten als *coming out*, leeftijd en mate van zelfacceptatie van homo- en biseksuelen (zie Keuzenkamp, Kooiman, & Van Lisdonk, 2012) kunnen we vaststellen dat de kenmerken van onze steekproef daarbij vrij goed aansluiten en daarmee redelijk representatief zijn voor

⁴ Op basis van een eerdere screeningsvraag naar seksuele voorkeur was van 76 % van deze groep (sportende bevolking 15+) de seksuele voorkeur bekend: 72 % benoemt zichzelf expliciet als heteroseksueel; vier % als homo/biseksueel.

⁵ Hoewel seksuele voorkeur 'vloeiend' is en dus kan veranderen gedurende de levensloop, verwachten wij dat het hoge aantal dat zich in tweede instantie als 'heteroseksueel' identificeerde, samenhangt met de aard van de vragenlijst, die specifiek gericht was op homoseksuele en biseksuele mannen en vrouwen. Mogelijk vonden zij enkele vervolgvragen over hun seksuele voorkeur en gedrag te persoonlijk.

⁶ Volgens verwachting voelen vrijwel alle homoseksuele mannen (99%) en lesbische vrouwen (95%) zich uitsluitend of overwegend seksueel aangetrokken tot personen van hetzelfde geslacht. Biseksuele mannen (23%) en vrouwen (14%) zijn minder eenzijdig gericht op het eigen geslacht. De meerderheid van de biseksuelen voelt zich even sterk tot mannen als tot vrouwen aangetrokken (resp. 39 en 40%) of is vooral seksueel gericht op het andere geslacht (resp. 45 en 33%; vgl. Kooiman & Keuzenkamp, 2011).

de groep volwassen homo- en biseksuele mannen en vrouwen. Aangezien deze groep op diverse sociaal-demografische kenmerken echter afwijkt van de gehele bevolking van 15-80 jaar, werden de antwoorden van de homo/biseksuele groep - waar relevant - vergeleken met een gematchte groep heteroseksuele sporters naar sekse, leeftijd en opleiding door een gecombineerde weegfactor toe te voegen.

Een aantal van de hierboven genoemde stellingen die aan de sportende bevolking werden voorgelegd, is ook gevraagd aan de groep homo- en biseksuele mannen en vrouwen, zoals 'In de wedstrijd sport is mannelijke homoseksualiteit nog een groot taboe'. Deze onderzoeksgroep werd bovendien bevraagd naar de openheid over hun seksuele voorkeur binnen hun sociale omgeving (familieleden, vrienden, collega's, medesporters) en hun sportdeelname. De groep 'sporters' - gedefinieerd volgens de daarvoor geldende nationale Richtlijnen Sportdeelname Onderzoek⁷ - die met minimaal twee andere personen actief was, werd tevens diverse stellingen voorgelegd in relatie tot verwachte negatieve reacties van medesporters. Ook werden sporters gevraagd in hoeverre ze in hun sportbeoefening te maken hebben gehad met verschillende opmerkingen of gedragingen ten aanzien van homo/biseksualiteit (lichamelijk geweld; uitschelden/naroeperen; algemene grappen of opmerkingen over homo's; persoonlijk gerichte grappen of opmerkingen, ook tegen heteroseksuele sporters (bijv. 'hé homo'); positieve opmerkingen).

Etnografisch onderzoek

Eerder kwantitatief onderzoek naar de acceptatie van homoseksualiteit in de sport bevestigde de relatief hoge prevalentie van homonegativiteit in mannenteamsporten, maar liet ook zien dat het kwantitatief in kaart brengen van verschillende vormen van homonegativiteit en heteronormativiteit lastig is (Elling & Van den Dool, 2009). Daarom werd naast de verzameling van cijfermatige gegevens een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Bij twintig mannensportteams werd in het voorjaar van 2011 via participerende observaties informatie ingewonnen over de dagelijkse omgang in mannensportteams. Daarbij werd gekeken naar het vóórkomen van verschillende - zowel meer expliciete als meer impliciete - vormen van homonegativiteit en gender-/heteronormativiteit.

De dataverzameling werd vastgelegd door middel van logboekverslagen na afloop van trainingen en wedstrijden door leden van de betreffende sportteams. De verslaglegging gebeurde volgens een semigestructureerde opzet, aan de hand van een eenvoudig logboekformaat met verschillende categorieën van homo-

gerelateerde opmerkingen en gedrag, waaronder de deelnemers opmerkingen en voorvallen na afloop van een training of wedstrijd konden registreren. Ook was er ruimte voor het weergeven van overige grappen en opmerkingen over bepaalde bevolkingsgroepen zoals vrouwen of etnische minderheden en het omschrijven van de algemene omgang en sfeer in het team. Voor het observantenteam werd via verschillende sport- en homogelateerde kanalen (o.a. sociale media, COC's) gezocht naar zowel homoseksuele, biseksuele als heteroseksuele sporters die als sporter actief waren in een team bij een 'reguliere' sportvereniging (geen studentenvereniging of homosportvereniging). Vooral het werven van voldoende homo/biseksuele teamsporters die bereid waren mee te werken kostte veel moeite.

Nadat de mannen zich hadden aangemeld, ontvingen ze instructie over het aanleveren en invullen van de logboeken en werden afspraken gemaakt voor een tussentijds en afsluitend interview. Met de observanten werd verder afgesproken dat ze hun team niet op de hoogte mochten brengen van het feit dat ze deelnamen aan het onderzoek, zodat de observaties betrouwbaar bleven. Per team werd gestreefd naar tien (achtereenvolgende) observaties binnen een tijdsbestek van twee tot drie maanden; een aantal respondenten heeft om uiteenlopende redenen - bijvoorbeeld blessures, er viel weinig te melden - uiteindelijk minder observaties aangeleverd. In totaal vonden 164 observaties plaats binnen acht verschillende teamsporten - handbal (2), honkbal (1), hockey (1), korfbal (2), rugby (2), voetbal (8), volleybal (2), waterpolo (2) - door negen heteroseksuele mannen en elf homoseksuele mannen. Drie teams hadden een multi-etnische samenstelling. De observaties werden gecodeerd op basis van theoretische en in vivo concepten en door middel van *grounded theory* (Corbin & Strauss, 1990) op inductieve wijze en door onderlinge vergelijking, geanalyseerd door de tweede auteur, na gezamenlijk overleg over de diverse hoofd- en subcodes. Bij onduidelijk in te delen observaties werden deze besproken met de eerste auteur en in overleg in een of meerdere categorieën ondergebracht. De namen van de mannen die in de resultaten genoemd worden zijn gefingeerd.

Resultaten

In deze resultatenparagraaf staan we eerst stil bij de acceptatie van homoseksualiteit in de sport. Vervolgens kijken we naar de mate waarin homo- en biseksuele mannen en vrouwen openlijk homo/biseksueel zijn in de sport en ten slotte gaan we in op het daadwerkelijk voorkomen van homonegativiteit in de sport. De acceptatie van homoseksualiteit en het voorkomen van homonegativiteit bekijken we zowel vanuit het per-

⁷ Mensen die minimaal elf keer per jaar in de afgelopen twaalf maanden sportief actief waren op basis van de beoefening van een of meerdere sporten die respondenten op een toonblad kregen voorgelegd, gelden als sporter, zie: <http://www.mulierinstituut.nl/monitoring/rso/>.

spectief van de heteroseksuele sportende bevolking als vanuit homo/biseksuele mannen en vrouwen.

Homoacceptatie in de sport

Overeenkomstig eerder onderzoek naar de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland (Keuzenkamp, 2010) laten de resultaten van de stellingen in de SportersMonitor zien dat de gemiddelde Nederlandse sporter behoorlijk tolerant is ten aanzien van homoseksualiteit in de sport, zie Tabel 1.

Zichtbare homoseksualiteit stuit op groter verzet dan de acceptatie van homoseksualiteit in de naaste sportieve omgeving. Zo vindt bijna de helft van de sportende bevolking het elkaar zoenen van homoseksuele mannen in het clubhuis aanstootgevend, tegenover een kwart wanneer het een man en vrouw betreft. Tevens wijst twee derde van de sportende bevolking het bestaan van homolesbische sportverenigingen af.

Kijken we naar verschillen naar geslacht en leeftijd, dan zien we overeenkomstig ander onderzoek dat

Tabel 1 *Meningen over homoseksualiteit en sport, sportende bevolking 15-80 jaar naar leeftijd en geslacht, in procenten (helemaal) mee eens*

	Totaal	Man				Vrouw			
	15-80 jaar N=1.112	15-25 jr n=81	26-40 jr n=150	41-55 jr n=159	56-70 jr n=117	15-25 jr n=119	26-40 jr n=142	41-55 jr n=170	56-70 jr n=124
Ik zou het prima vinden als mijn kind training krijgt van een homoseksuele/lesbische train(st)er van hetzelfde geslacht	74	69	72	72	67	79	76	80	78
Ik zou er geen enkel probleem mee hebben wanneer een medesporter aangeeft homoseksueel te zijn	85	75	79	88	86	85	82	88	92
Het zou mij niets uitmaken om samen met een homoseksuele-/lesbische sporter van hetzelfde geslacht te douchen	70	46	70	79	74	63	70	78	72
Ik vind dat scheidsrechters moeten ingrijpen wanneer sporters 'homo' of 'mietje' gebruiken als scheldwoord	64	46	42	58	72	57	62	78	89
Ik vind het aanstootgevend wanneer twee mannen elkaar in de sportaccommodatie zoenen	45	52	41	44	52	31	36	50	47
Ik vind het aanstootgevend wanneer een man en vrouw elkaar in de sportaccommodatie zoenen	27	13	29	24	22	17	26	41	37
Dat er aparte sportverenigingen bestaan voor homoseksuele mannen en lesbische vrouwen vind ik onzin	66	59	59	61	65	72	62	71	77
In de wedstrijd sport is mannelijke homoseksualiteit nog steeds een groot taboe	48	48	63	54	44	45	51	41	37

Noot: In de tabel zijn de resultaten van de groep 70-80 jarigen niet apart vermeld, maar wel in de totaalkolom meegenomen

85 % van de sportende bevolking van 15 jaar en ouder geeft aan geen enkel probleem te hebben met een openlijk homoseksuele medesporter. Driekwart heeft er geen probleem mee wanneer zijn of haar kind training zou krijgen van een homoseksuele trainer van hetzelfde geslacht als hun kind en bijna evenveel mensen vinden het prima om te douchen met een homoseksuele sporter van hetzelfde geslacht. Bovendien vindt bijna twee derde dat scheidsrechters moeten ingrijpen bij het gebruik van 'homo' als scheldwoord en zij keuren daarmee deze vorm van homonegatief gedrag af.

mannen over het algemeen minder tolerant zijn dan vrouwen (vgl. Keuzenkamp, 2010). Mannen zijn vooral significant minder positief over de idee dat hun kind training zou krijgen van een homoseksuele train(st)er van hetzelfde geslacht ($p < .001$) en vinden ook minder vaak dat scheidsrechters zouden moeten ingrijpen bij het gebruik van 'homo' of 'mietje' als scheldwoord ($p < .001$). Tegengesteld aan algemene bevindingen in de samenleving zijn sportende jongeren minder tolerant dan sportende ouderen. Onder jonge mannelijke sporters van 15-25 jaar is de acceptatie van homosek-

sualiteit het laagst. Bijna de helft van deze groep vindt samen douchen met een homoseksuele man geen probleem; twintig % oordeelt expliciet negatief. Jonge mannen hebben ook de minste moeite met het gebruik van 'homo' als scheldwoord in de sport. Bijna de helft is vóór ingrijpen van de scheidsrechter; 27 % is tégen. Onder mannelijke teamsporters vinden we met 38 % de meeste tegenstanders van het bestraffen van het roepen van 'homo' en 'mietje' door scheidsrechters (niet in tabel). Deze groep oordeelt echter niet negatiever dan andere (mannelijke) sporters over het samen douchen met een homoseksuele medesporter.

De helft van de sporters is van mening dat mannelijke homoseksualiteit in de wedstrijdsport nog steeds een groot taboe is. Jonge mannen zijn het hier niet bovengemiddeld (helemaal) mee eens, wel de groep mannelijke 26-40 jarigen (63 %). We hebben enkele stellingen over homoacceptatie in de sport ook voorgelegd aan de ondervraagde onderzoeksgroep homo/biseksuele mannen en vrouwen en deze vergeleken met een gematchte groep hetero's. Homomannen blijken dan beduidend negatiever dan heteromannen over de acceptatie van mannelijke homoseksualiteit in de wedstrijdsport. Acht op de tien homomannen achten mannelijke homoseksualiteit in de wedstrijdsport nog steeds een groot taboe, tegenover iets meer dan de helft van de gematchte groep mannelijke heterosporters (niet in tabel). Biseksuele mannen nemen op veel aspecten een tussenpositie in. Ten aanzien van het sanctioneren van homonegatief gedrag komt hun mening vooral overeen met die van homosporters: tweederde van de biseksuele en homoseksuele mannen vindt dat scheidsrechters het gebruik van 'homo' als scheldwoord moeten bestraffen, tegenover de helft van de heteromannen.

Ervaren onveiligheid en homonegatief gedrag

Biseksuele vrouwen en vooral mannen zijn beduidend minder vaak 'uit de kast' dan homomannen en lesbische vrouwen, zowel naar familie, vrienden en collega's als naar medesporters (vgl. Keuzenkamp et al., 2012; Janssens et al., 1998). Meer dan de helft van de biseksuele mannen en vier op de tien biseksuele vrouwen die hun meest beoefende sport in groepsverband beoefenen gaven aan dat niemand in deze omgeving op de hoogte is van hun seksuele voorkeur. Onder homomannen (20%) en lesbische vrouwen (12%) ligt het aandeel beduidend lager (niet in tabel). Meer dan de helft van de homoseksuele mannen en vrouwen geeft aan dat ze naar 'vrijwel iedereen' uit de kast zijn, voor biseksuele mannen en vrouwen ligt dit aandeel op respectievelijk 10 en 22 %. De openheid onder medesporters is het meest vergelijkbaar met studie- en arbeidscollega's.

In dit artikel gaan we niet nader in op structurele verschillen in sportgedrag naar seksuele voorkeur. De resultaten bevestigen eerdere bevindingen dat er geen grote verschillen bestaan naar seksuele voorkeur in de algemene sportdeelname, maar dat homoseksuele mannen (16%) wel ondervertegenwoordigd zijn in verenigingsverband vergeleken met biseksuele (30%) en heteroseksuele mannen (35%; Elling et al., 2011, zie ook Elling & Janssens, 2009). De relatief geringe openheid van homo/biseksuele sporters kan ook deels te maken hebben met de specifieke sportcontext. Er is niet altijd veel onderling persoonlijk contact tussen mensen die 'toevallig' samen sporten in een bepaalde sportgroep, zoals een loop- of fietsgroep. Het hoeft dus geen 'bewuste keuze' te zijn dat medesporters niet op de hoogte zijn van iemands seksuele voorkeur.

De resultaten laten echter ook zien dat binnen de groep homo/biseksuele groepssporters verschillen be-

Tabel 2 *Homo- en biseksuele sporters over openheid en (angst voor) homonegativiteit, naar sekse en seksuele voorkeur, in procenten*

	Totaal <i>N</i> =394	Man		Vrouw	
		homo <i>n</i> =103	bi <i>n</i> =90	homo <i>n</i> =98	bi <i>n</i> =103
In de sport houd ik mijn seksuele voorkeur bewust meer verborgen dan elders	12	16	23	4	3
Ik voorkom zo veel mogelijk dat mijn medesporters ontdekken dat ik homo/lesbisch/biseksueel ben	14	13	32	7	10
Ik verwacht negatieve reacties van sommige medesporters als ze zouden weten dat ik homo/lesbisch/biseksueel ben	26	29	42	16	16
Door open te zijn over mijn seksuele voorkeur bevorder ik de acceptatie van homo/biseksualiteit in de sport	55	64	35	65	46
Iedereen in mijn sportgroep/club mag weten dat ik homo/lesbisch/biseksueel ben	60	71	37	69	49
Ik ben eraan gewend dat 'homo' of 'mietje' in mijn sport regelmatig gebruikt wordt als een soort scheldwoord	24	33	20	20	15

staan naar gender en seksuele voorkeur in hun openheid en ervaren onveiligheid onder medesporters. Vooral biseksuele mannen (32%) bevestigen dat zij zo veel mogelijk voorkomen dat hun medesporters hun seksuele voorkeur ontdekken en dat zij negatieve reacties verwachten bij een eventuele coming out, zie Tabel 2. Daarentegen scoren homomannen en lesbische vrouwen beduidend positiever dan biseksuele mannen en vrouwen op de stelling dat openheid de acceptatie van homoseksualiteit bevordert en dat iedereen mag weten dat ze homoseksueel zijn. Tegelijkertijd geven homomannen (33%) het vaakst aan gewend te zijn aan het gebruik van 'homo' of 'mietje' als een soort scheldwoord in hun sport.

In relatie tot de drie meest beoefende takken van sport is meer specifiek ingegaan op ervaringen met verschillende vormen van homonegatief gedrag. Vier op de tien homo/biseksuele sporters blijkt wel eens te maken hebben gehad met algemene grappen en opmerkingen over homoseksualiteit. Een vergelijkbaar percentage rapporteert (tevens) positieve opmerkingen over homoseksualiteit. Biseksuele vrouwen zijn het minst vaak getuige dan wel 'slachtoffer' van zowel algemene negatieve als positieve opmerkingen over homoseksualiteit.

De resultaten bevestigen eerdere bevindingen en vermoedens dat homo- en biseksuele mannen (resp. 34% en 27%) vaker te maken hebben met persoonlijk gerichte grappen over homoseksualiteit dan lesbische en biseksuele vrouwen (resp. 23% en 11%). Vergelijkbare verschillen doen zich voor als het gaat om meer expliciete vormen van homonegativiteit zoals uitschelden en naroeppen (resp. 17% en 12% voor homo/biseksuele mannen en 6% en 2% voor homo/biseksuele vrouwen). Drie % van de homo/biseksuele respondenten rapporteert dat ze getuige of slachtoffer waren van lichamelijk geweld. Onder biseksuele mannen maakte een op de tien sporters dergelijke ernstige vormen van homonegativiteit mee. Homoseksuele verenigings-sporters rapporteren zowel meer positieve als negatieve ervaringen met homotolerantie.

Vergelijken we de mate waarin homo- en biseksuele mannen homonegatief gedrag ervaren in de sport met

andere openbare plekken in de samenleving, dan zien we dat homomannen het vaakst homonegatief gedrag rapporteren op straat (14%) en tijdens het uitgaan (11%). Het werk en sport worden met 8% even vaak genoemd (zie Elling et al., 2011).

Ook de sportende bevolking als geheel werd gevraagd naar het voorkomen van homonegatief gedrag. Onder sporters van 15 jaar en ouder die in groepsverband sporten, geeft in totaal 30 % aan dat er in hun sportgroep wel eens grappen of opmerkingen gemaakt worden over homoseksuelen. Overeenkomstig de resultaten naar de mate van homoacceptatie komt deze vorm van homonegativiteit het meest voor onder jonge mannelijke sporters, zie Figuur 1.

Ook zes op de tien mannelijke teamsporters onderschrijven dat er wel eens grappen of opmerkingen worden gemaakt, tegenover vier op de tien mannelijke duo/solosporters. In de volgende paragraaf gaan we op basis van meer kwalitatieve observatiestudies specifiek in op deze vorm van homonegatief gedrag.

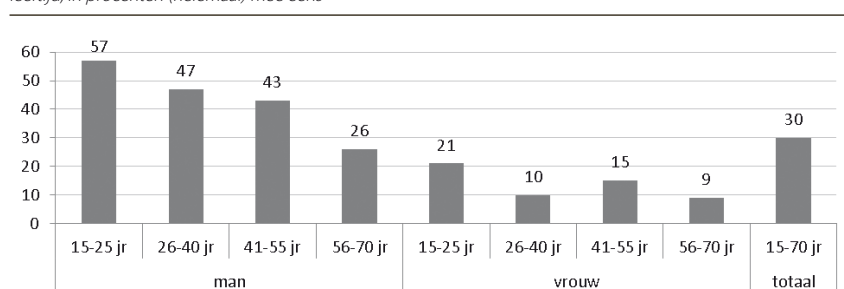
Tussen grap en geweld

Gedurende het observatieonderzoek werd duidelijk dat niet alle mannen evenveel konden noteren in hun logboek, simpelweg omdat er binnen hun team nauwelijks homogelateerde grappen of opmerkingen werden gemaakt of deze niet als zodanig werden geregistreerd. Dit gold voor twee van de acht heterorespondenten en voor vijf van de elf homorespondenten. In andere teams is 'homo' echter sterk ingebed in de reguliere omgangstaal en -cultuur.

In de frequentie en aard van de gemaakte homogelateerde opmerkingen en grappen bestaan grote verschillen tussen teams, ongeacht de tak van sport. Vastgesteld kan worden dat homogelateerde uitspraken vooral voorkomen als een soort aanspreekvorm en in meer algemene en persoonlijk gerichte grappen en opmerkingen over gender-nonconformistisch uiterlijk en gedrag (vgl. Anderson, 2002): "Na de gewonnen wedstrijd: 'deze was weer lekker gays.'" (Diederik, heteroseksueel, honkbal).

"Hoe jij die bal pakt, wat een homo!" (Diederik, heteroseksueel, honkbal).

Figuur 1 Voorkomen grappen of opmerkingen in sportgroep, groepssporters 15-70 jaar (n=847), naar sekse en leeftijd, in procenten (helemaal) mee eens

Noot: Inclusief homo/biseksuele sporters (n=32). Het aandeel hetero- en homo/biseksuele mannen dat aangaf dat er wel eens grappen worden gemaakt over homoseksuelen in hun sportgroep is even groot (41%). Het aantal lesbische/biseksuele vrouwen (n=6) was te klein om te vergelijken

De grapjes werden niet alleen uitgesproken, maar soms ook uitgebeeld. Zoals de openlijk homoseksuele waterpoloër Olaf noteerde dat er na binnenkomst van hem in de kleedkamer 'twee medespelers hun hand voor hun kont' doen. In zes van de negentien onderzochte teams werden veelvuldig algemene grappen en opmerkingen gemaakt, in vijf teams kwamen dit soort grappen regelmatig voor.

Opvallend is de zeer seksueel getinte lading die regelmatig in homogereleerde grapjes terug komt en deel uitmaakt van een meer algemene omgangsvorm waarin ook andere seksueel getinte en uitlatingen over verschillende sociale groepen (vrouwen, etnische minderheden) worden gedaan. Observanten die veel homogereleerde opmerkingen noteerden in hun logboeken gaven in de interviews aan dergelijke uitspraken als normaal te beschouwen en het als een onderdeel van hun 'sportieve cultuur' te zien. Meerdere - zowel heteroseksuele als homoseksuele - observanten wezen erop dat er weliswaar vaak en soms grove opmerkingen worden gemaakt, maar dat het eigenlijk altijd als een grapje geïnterpreteerd moet worden. In de logboeken werden diverse 'grensgevallen' genoteerd, waarbij een negatieve ondertoon reeds sterker doorklinkt: *"In deze wedstrijd zijn we kampioen geworden. De tegenpartij wilde ons van het kampioenschap af houden, maar dat is ze dus niet gelukt. Er werden grappen gemaakt als: 'wat een homo's, het is ze niet gelukt.' (Olaf, homoseksueel, waterpolo).*

In bovenstaande uitdrukking wordt grappend bedoeld op het 'falen' en 'mislukken' van sportieve acties. Homogereleerde bewoordingen worden ook gebruikt wanneer er 'slappeling' bedoeld wordt. Als sporters opgeven of moeten stoppen met sporten tijdens een training of wedstrijd volgen er regelmatig homogereleerde uitlatingen: *"Toen een tegenstander ging liggen na een overtreding werd er gezegd: 'hè nicht, opstaan.'"* (Cees, homoseksueel, voetbal).

Uit de logboekverslagen en interviews blijkt de dunne grens tussen acceptabele grappen en opmerkingen en uitspraken die de grens van het toelaatbare overschrijden en de subjectiviteit van de interpretatie hiervan.

Homoseksuele observanten maakten uit zichzelf niet vaak opmerkingen over hun seksuele voorkeur. Ze werden hierover meestal gevraagd of uitgedaagd. *"Af en toe wordt er ook wel eens grapje gemaakt 'hoe is het met de mannen?' zoals bij meisjes, niet serieus bedoeld maar als grapje."* (Guido, homoseksueel, voetbal).

Dergelijke grapjes leidden in een aantal gevallen tot een serieus gesprek over homoseksualiteit (vgl. Adams & Anderson, 2011). In de interviews gaven enkele homoseksuele observanten aan dat ze geen behoefte hadden om het onderwerp 'homo' ter sprake te brengen omdat het volgens hen geen issue is. Anderen zouden best een serieus gesprek aan willen gaan, maar durfden niet goed omdat ze verwachtten dat hun teamgenoten het niet zouden waarderen. Een aantal

homoseksuele sporters stelt zich terughoudend op in hun team over hun seksuele voorkeur omdat ze mogelijk negatieve reacties verwachten. Ze voelen niet dezelfde vrijheid als heteroseksuele teamgenoten om over hun 'veroveringen' of fantasieën te praten. Dat zou als provocerend worden gezien. Soms is er wel meer ruimte voor een openhartig gesprek of worden homoseksuele observanten als 'vraagbaak' benaderd om meer te weten te komen over homoseksualiteit: *"In de auto werd uitvoerig gediscussieerd over het KRO programma 'Uit de kast'. Deze discussie is overigens niet door mijzelf gestart. Daarbij werden ook gebaren gemaakt die homo's zouden maken."* (Olaf, homoseksueel, waterpolo).

Uit deze en diverse andere observaties kwam ook naar voren dat bepaalde gebaren en bewegingen zoals een 'slap handje' en een 'vrouwelijk loopje' dominant aanwezig zijn wanneer er gedoeld wordt op homo's. Olaf gaf aan zich niet in dat stereotype beeld te herkennen. Verder constateerde hij dat de heteroseksuele sporters onder elkaar ook vrij hard zijn. Doordat ze dat ook richting hem zijn, maakt dat hij zich juist geaccepteerd voelt. Twee homoseksuele observanten noteerden dat ze een vraag van een teamgenoot hadden gekregen die twijfelde over zijn eigen seksuele voorkeur omdat hij 'iets met een andere jongen had gedaan'. Hoewel er door sommige homoseksuele sporters wordt aangegeven dat hun seksuele voorkeur geen issue is, valt uit een aantal andere logboeken op te maken dat andere sporters wel nieuwsgierig kunnen zijn.

De homoseksuele teamsporters voelen zich over het algemeen geaccepteerd en de heteroseksuele teamsporters verwachten eveneens dat homoseksuele teamgenoten wel geaccepteerd zouden worden. Hierbij is echter wel sprake van een belangrijke voorwaarde: zolang ze maar 'normaal' doen en zich niet stereotype 'homoachtig' (cq. 'vrouwelijk'/'verwijfd'/'nichterig') kleden of gedragen.

In de logboeken werden enkele malen expliciet homonegatieve uitlatingen genoteerd en zelfs enkele dreigende gewelddadige situaties beschreven. Twee teamgenoten van korfballer Niek waren duidelijk over een gezamenlijke kennis: *'dat is echt zo'n flikker geworden, echt vies, ehhhhhhh'* (Niek, homoseksueel, korfbal).

Dat dergelijke opmerkingen gemaakt worden leidt ertoe dat Niek in zijn team er niet voor uit durft te komen dat hij ook op mannen valt. Ook voelt hij een soort onmacht om er tegenin te gaan. Ook Cees houdt liever zijn mond omdat hij bang is voor negatieve reacties van zijn teamgenoten, die regelmatig homogereleerde grappen maken: *"Wat is het verschil tussen een kok en een homo? Ze roeren allebei in het eten van gisteren."*

Tijdens het interview gaf Cees aan dat dergelijke opmerkingen en grappen over homo's hem wel persoonlijk raken. Uit diverse observaties kwam naar voren dat de grens van toelaatbare 'homohumor' voor sommige respondenten werd overschreden. Vooral homoseksuele teamsporters voelden zich op bepaalde momenten extra 'geraakt' of bleken enkele malen expliciet mik-

punt van spot of intimidatie.

Verschillende homoseksuele observanten gaven aan zichzelf niet te 'vrouwelijk' of 'nichterig' te gedragen of te kleden en hebben de indruk dat ze daarom geen last hebben van homonegativiteit binnen hun team. In een mailwisseling schreef Wim daarover: *"Zolang je niet loopt te huppelen in het zwembad, geen last hebt van flexibele polsen, samengeknepen billen en een té korte stemband dan is er niets aan de hand om je druk over te maken. Om dan natuurlijk nog even te zwijgen over het maken van de meest flauwe grappen bij ieder ding (als bijv. ene meneer Joling en meneer Gordon). Natuurlijk wordt er wel eens gegrapt maar ja, dat is altijd en overal nou eenmaal. Zolang je zelf gewoon doet zal een ander het ook doen."* (Wim, homoseksueel, waterpolo).

Wim geeft te kennen zich geaccepteerd te voelen, mede doordat hij zich 'normaal' gedraagt (vgl. Bos, 2006). Ook een andere homosporter gaf aan zichzelf niet als een stereotype homo te zien, en voegt daar aan toe dat hij het niet vreemd vindt dat homo's die zich wel zo gedragen problemen kunnen verwachten. Homosporters lijken te accepteren dat je wordt buitengesloten en mikpunt bent van spot wanneer je niet 'normaal' doet en je voldoet aan heteronormatieve verwachtingen van hoe mannen eruitzien en zich gedragen. Ze identificeren zich niet met afwijkend gedrag van (bekende) stereotype homoseksuelen of 'nichten'.

Omdat de grens tussen het maken van relatief onschuldige grapjes en opmerkingen en expliciet homonegatieve uitlatingen of gedragingen dun is, kunnen er onaangename situaties ontstaan. Victor stopte onder andere met honkbal vanwege een voorval tijdens een kampioensfeest op de vereniging:

"Op het overwinningfeest kreeg ik bijna klappen omdat een paar jongens van senioren twee een flauwe grap hadden uitgehaald en tegen een teamgenoot hadden gezegd dat ik hem leuk vond. Dit resulteerde erin dat die jongen mij vastgreep en het was dat zijn teamgenoten ingrepen, anders had ik een paar klappen gekregen." (Victor, homoseksueel, gestopt met honkbal).

Enkele homoseksuele observanten hadden in het afgelopen jaar binnen hun sport met homofoob gedrag en geweld te maken gehad. Machteloosheid bleek daarbij een kernbegrip; een machteloos gevoel om er tegenin te gaan, het te voorkomen en te reduceren.

De resultaten van de kwalitatieve studie tonen aan dat mannensportteams niet zonder meer onveilig zijn voor homo/biseksuele mannen, maar evenmin dat alle homo/biseksuele mannen zich veilig en geaccepteerd voelen in hun sportteam. Ook al zijn homogereleerde opmerkingen en grappen veelal niet 'vijandig', ze zijn wel vaak normatief over wat gewenst en ongewenst is, over hoe 'echte' mannen zich behoren te kleden en gedragen.

Slotbeschouwing

De resultaten van onze studie laten enerzijds zien dat homoseksualiteit in de sport, net als in de Nederlandse

samenleving als geheel (Keuzenkamp, 2010), redelijk geaccepteerd wordt, zelfs in mannelijke teamsporten. Hoewel we geen longitudinale data hebben waardoor een duidelijke verandering kan worden vastgelegd, sluiten de data aan bij bevindingen in de buitenlandse literatuur dat de sport in het algemeen en mannelijke teamsporten in het bijzonder niet meer zonder meer als homofoob valt te karakteriseren en er steeds meer ruimte is voor 'inclusieve mannelijkheid' (Anderson, 2008, vgl. Adams & Anderson, 2011). Tegelijkertijd tonen de bevindingen aan dat homoseksualiteit in de sport nog allerm minst vanzelfsprekend is en in mannen-teamsporten de acceptatie veelal kwetsbaar en voorwaardelijk is. De heersende omgangsvormen zijn wellicht niet (meer) expliciet homonegatief, maar veelal nog wel hetero- én gendernormatief.

Een grote meerderheid van de Nederlandse sporters van 15 jaar en ouder vindt het prima als hun kind training zou krijgen van een homoseksuele trainer van hetzelfde geslacht en heeft er geen probleem mee om met een homoseksuele sporter van hetzelfde geslacht te douchen. Deze algemene acceptatie van homoseksualiteit is het minst groot onder jonge mannelijke (team) sporters. Dit lijkt een paradoxale constatering: dat een langzaam toenemende homo-acceptatie over de jaren gepaard gaat met de hoogste prevalentie van homonegativiteit onder jong-volwassenen. Vergeleken met oudere generaties waar homoseksualiteit nog meer een taboe is, zou onder juist jongeren een hogere mate aan homotolerantie verwacht worden. Jongeren echter bevinden zich nog midden in hun (seksuele) identiteitsontwikkeling, waardoor ondermeer homoseksualiteit een gevoelig thema is (Laberge & Albert, 1999; Rutgers Nisso Groep, 2005). Tevens beoefenen vooral jongeren en jonge mannen teamsporten, waarbinnen elkaar 'dollen' een gangbare omgangsnorm is (Anderson, 2008; Elling, 2007). Andere verklaringen voor de hoogste prevalentie van homonegativiteit onder jonge mannelijke sporters hangen samen met sportgedrag in relatie tot leeftijd en sociaal-economische status en de samenstelling van het panel waaruit de steekproef is getrokken. Onder sportende jongeren en jong-volwassenen is het aandeel lager opgeleiden - waar de homo-acceptatie lager ligt (Keuzenkamp, 2012) - naar verwachting hoger dan onder *midlifers* en ouderen (vgl. Breedveld, 2006). Bovendien zijn lager opgeleide en minder maatschappelijk actieve ouderen in dit online onderzoek sowieso ondervertegenwoordigd.

De resultaten laten tevens zien dat (jonge) mannelijke teamsporters het minst geneigd zijn om homonegatieve uitlatingen zoals het gebruik van scheldwoorden als 'homo' of 'mietje' te bestraffen en dat onder deze groep de prevalentie van homonegativiteit het hoogst is. In sportgroepen en teams van jonge mannen en in (vermeende) afwezigheid van openlijke homoseksuele mannen, worden het vaakst homonegatieve opmerkingen of grappen gemaakt. Opmerkelijk is dat homomannen negatiever oordelen over de acceptatie van

mannelijke homoseksualiteit in de wedstrijdssport dan andere groepen, maar zelf relatief weinig negatieve ervaringen rapporteren. De meeste homomannen zijn zelf niet actief in de wedstrijdssport en waren dat ook niet vóór hun coming out (Elling & Janssens, 2009; Elling et al. 2011). Homomannen sporten overwegend in voor hen als sociaal veilig ervaren sportomgevingen, deels op basis van verschillen in sportvoorkeuren en -motieven (fitness) én deels door het vermijden van (vermeend) homo-onvriendelijke sportomgevingen ('macho'sporten, sportverenigingen; zie ook Janssens et al., 2003). Uit de observatiestudies kwam bovendien naar voren dat ook diverse homoseksuele teamsporters zich volledig geaccepteerd voelen en geen homonegativiteit ervaren. Mogelijk hebben homomannen enerzijds meer negatieve ervaringen opgedaan in de sport dan heterosporters vermoeden, omdat deze laatste groep de bestaande homonegativiteit niet herkent of bagatelliseert. Anderzijds is het vermeende bestaan van een 'taboe' in de wedstrijdssport wellicht tevens een hardnekkiger imago onder homomannen en het 'algemene publiek' dan een weerspiegeling van de daadwerkelijke praktijk. Het mannenvoetbal is vandaag de dag inmiddels mogelijk minder homofoob dan nog steeds gedacht. Zoals Cashmore (2011, p.13) ook concludeert over de toegenomen tolerantie onder fans in het profvoetbal: *'[F]ar from being stuck in the Dark Ages, football has passed through its version of Enlightenment but remains haunted by the specter of its own traditions.'* Volgens hem is het nog slechts wachten op een onproblematische coming out van een homoseksuele profvoetballer, voor de daadwerkelijke doorbraak van het 'taboe' ook daadwerkelijk algemeen wordt erkend.

Overeenkomstig recent onderzoek van Keuzenkamp et al. (2012) bevestigt onze studie dat het zinvol is om nader onderscheid te maken tussen mensen met (overwegend) homoseksuele en (meer) biseksuele voorkeuren als het gaat om meningen over homoacceptatie, gevoelens van veiligheid en ervaringen met homonegativiteit. Waar biseksuele mannen zich op andere plekken in de samenleving het minst vaak onveilig voelen vergeleken met homomannen en homo/biseksuele vrouwen, is deze groep het meest onzeker over de reacties van medesporters. Ze verwachten vaker negatieve reacties van medesporters bij een coming out dan homoseksuele mannen en houden hun seksuele voorkeur in de sport vaker verborgen. Gevoelens van onveiligheid kunnen deels samenhangen met iemands eigen onzekerheid over zijn/haar seksuele voorkeur en de angst om uit de kast te komen, maar worden versterkt door een heteronormatief en/of homonegatief klimaat (McCormack & Anderson, 2010; Wellard, 2002). Biseksuele mannen en vrouwen lijken in hun sportdeelnamegedrag meer op hetero's dan op homo's – zij beoefenen bijvoorbeeld vaker genderconforme takken van sport en minder vaak gendernonconforme sporttakken (Elling et al., 2011) – en zij bevinden zich mogelijk vaker in homonegatieve, of in ieder geval minder

expliciet homopositieve, contexten. Zij hebben minder vaak dan lesbische vrouwen en homomannen een relatief veilige sportomgeving gezocht of gecreëerd binnen reguliere dan wel LHBT sportorganisaties, waarin ze niet de enige 'andere' zijn (vgl. Elling en Janssens, 2009). Homomannen en lesbische vrouwen zijn vaker 'uit de kast' in hun sportgroep en vinden ook vaker dan biseksuelen dat ze daardoor meer zichzelf kunnen zijn en de acceptatie van homoseksualiteit in de sport bevorderen.

Het kwalitatieve onderzoek bevestigt dat 'homo' een gangbare *nickname* is in diverse mannenteams, maar er lang niet altijd sprake is van expliciete homonegativiteit of homofobie (vgl. McCormack & Anderson, 2010). De frequentie en de aard van homogereleerde opmerkingen en grappen verschillen sterk per team. Uit het onderhavige onderzoek kan niet precies vastgesteld worden welke factoren van invloed zijn op de mate waarin homonegativiteit als 'normale' omgangsnorm gezien wordt. Een laag opleidingsniveau, een multiculturele samenstelling en vooral de aanwezigheid van 'gangmakers' lijken hierin mogelijk een rol te spelen (vgl. Anderson, 2011; Laberge & Albert, 1999; Cashmore, 2011). De observatieverhalen maken duidelijk dat de grens tussen het maken van relatief onschuldige grapjes en opmerkingen en expliciet homonegatieve uitlatingen of zelfs homogeweld op het sportveld soms dun is. De hetero- en homo-observanten zijn vrijwel unaniem in hun overtuiging dat het niet zozeer homoseksualiteit *an sich* is dat wordt afgekeurd binnen de (team)sport, maar vooral het zich stereotype 'homoachtig' gedragen of kleden. De soms homonegatieve omgangscultuur onder mannelijke teamsporters is over het algemeen geen uiting (meer) van een afwijzing van of angst voor homoseksualiteit per sé (homofobie). Deze uitkomsten bevestigen dat er in de sport een verandering lijkt op te treden van expliciete homofobie, naar meer impliciete vormen van homonegativiteit (Bos, 2006; McCormack & Anderson, 2010), zoals ook herkenbaar in andere sectoren van de samenleving en onder specifieke bevolkingsgroepen (Keuzenkamp et al., 2006, 2012). Onze studie onderstreept het belang van genderconformiteit voor zowel de meeste heteroseksuele als homo/biseksuele sporters: als homo's maar 'normaal' doen is er niets aan de hand. Zoals Bos (2006) eerder liet zien voor Nederlandse hockeyers en Price & Parker (2003) en Owen (2006) voor Engelse homoseksuele rugbyers en roeiers, onderscheiden veel mannelijke homoteamsporters zichzelf van 'verwijfde' homo's waarmee ze bijdragen aan de reproductie van gender- en heteronormativiteit in de sport.

Deze uitkomsten nuanceren dat er sprake zou zijn van een volledige inclusieve mannelijkheid. En ze spreken tegen een eenzijdige lezing van de uitkomsten dat de angst van homo- en biseksuele mannen in teamsporten zoals voetbal om uit de kast te komen vooral een gepercipieerde angst zou zijn (vgl. Cashmore, 2011). Zoals onlangs NOC*NSF suggereerde op basis van onder-

zoek naar de interesse van niet-heteroseksuele mannen voor teamsport (Groenestein & van der Linden, 2012). Onze resultaten onderschrijven weliswaar dat het traditionele beeld van het mannenvoetbal als homofoob niet meer zonder meer op gaat. Homoseksualiteit lijkt ook in het mannenvoetbal een steeds minder groot taboe. Mede door de brede acceptatie van homoseksualiteit in de samenleving als geheel en bijvoorbeeld het gegeven dat ook mannelijke teamsporters steeds vaker iemand in hun familie of bekendenkring hebben die homoseksueel is (vgl. Adams & Anderson, 2011). Maar de uitkomsten suggereren tevens dat homonegatief gedrag niet altijd als zodanig geregistreerd wordt, omdat het min of meer 'vanzelfsprekend' is en/of de betrokkenen veelal niet per definitie afwijzend staan tegenover homoseksualiteit *an sich*. Net als op veel andere plekken in de samenleving kent de acceptatie van homoseksualiteit in de sport een zekere mate van voorwaardelijkheid, vooral in termen van gendernormatieve aanpassing. Je mag best homo of bi zijn, maar je moet het eigenlijk niet te veel laten zien, laat staan je daarmee expliciet identificeren. Wij ondersteunen de oproep aan homo- en biseksuele voetballers en andere (team)sporters om 'uit de kast' te komen en daarmee de homoacceptatie te vergroten. Maar we stellen tevens dat de verantwoordelijkheid voor verdere homo/bitolerantie niet eenzijdig bij homo/bimannen zelf ligt. Ook sportorganisaties dienen actief beleid te voeren voor het vergroten van (de bewustwording) ten aanzien van homoacceptatie en het tegengaan van homonegativiteit en hetero- en gendernormativiteit in de sport. Tevens is voortdurende beleidsaandacht vanuit de overheid gewenst evenals het blijven monitoren van de acceptatie van seksuele en genderdiversiteit in de sport.

Dit onderzoek kende ook diverse beperkingen. Zo is het totaal aantal bevroegde homo- en biseksuele mannen en vrouwen beperkt en zijn alleen volwassenen ondervraagd. Het verdient zeker aanbeveling om in een volgende studie ook jongeren te bevroegen, aangezien deze groep het sterkst vertegenwoordigd is binnen de (verenigings)sport. Dat kan bijvoorbeeld via open oproepen via homo-organisaties en/of websites (vgl. Keuzenkamp et al., 2012).

In dit onderzoek zijn de ervaringen en meningen van volwassen homo- en biseksuele mannen en vrouwen vergeleken met een groep sporters van een naar opleiding, leeftijd en geslacht gematchte groep heteroseksuele mannen en vrouwen. De verhoudingen naar geslacht en leeftijd zijn onder homo- en biseksuele respondenten echter evenmin gelijk (zie ook Keuzenkamp et al., 2012). Zo is het aandeel mannen onder de groep die zichzelf homoseksueel noemt (65%) groter dan onder de groep biseksuelen (47%). Onder vrouwen noemen jongere leeftijdsgroepen zich relatief vaak biseksueel, onder mannen juist de groep 45-64 jaar. De groep homomannen en -vrouwen is daardoor beter vergelijkbaar met de gematchte heterogroep dan

de groep biseksuelen.

Wat het kwalitatieve onderzoek betreft is bij de registratie van aan homoseksualiteit gerelateerde opmerkingen en gedrag mogelijk zowel sprake geweest van overrepresentatie als van onderrepresentatie. Sommige respondenten maakten mogelijk vooral van trainingen/wedstrijden waar daadwerkelijk opmerkingen werden geplaatst melding. Onderrepresentatie is daarentegen eveneens mogelijk, vooral bij (hetero)sporters die minder sensitief zijn ten aanzien van aan homoseksualiteit gerelateerde opmerkingen. Zowel meer kwantitatief en kwalitatief onderzoek onder sportende jongeren is gewenst om de specifiek aard en omvang van homonegativiteit én de ontwikkelingen in homoacceptatie in de sport vast te stellen.

Literatuur

- Adams, A., & Anderson, E. (2011). Exploring the relationship between homosexuality and sport among teammates of a small Midwestern Catholic college soccer team. *Sport, Education and Society*, 1-17 iFirst Article.
- Anderson, E. (2008). Inclusive masculinities in a fraternal setting. *Men & Masculinities*, 10, 604-620.
- Anderson, E. (2011). Updating the outcome: Gay athletes, straight teams, and coming out at the end of the decade. *Gender & Society*, 25, 250-268.
- Bos, D. (2006). 'Omdat ze zo ontzettend hetero zijn'. Ervaringen van homoseksuele hockeyers en fitnessers. In S. Keuzenkamp, D. Bos, J.W. Duyvendak, & G. Hekma (red.) *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (pp. 111-140). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Breedveld, K. (2006). Verschillen in sportdeelname. In K. Breedveld en A. Tiessen-Raaphorst (eds.), *Rapportage Sport 2006* (pp. 299-321). Den Haag: Sociaal & Cultureel Planbureau.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter. On the discursive limits of 'sex'*. New York: Routledge.
- Caudwell, J. (1999). Women's football in the United Kingdom: Theorizing gender and unpacking the butch lesbian image. *Journal of Sport and Social Issues* 23: 390-402.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Crosset, T. (1990). Masculinity, sexuality, and the development of early modern sport. In M.A. Messner, & D.F. Sabo (eds.), *Sport, Men and the Gender Order: critical feminist perspectives* (pp. 45-55). Champaign (Ill.): Human Kinetics.
- Cashmore, E. (2011). Glasswing butterflies: Gay professional football players and their culture. *Journal of Sport and Social Issues*, 20, 1-17.
- Elling, A. (2007). Het voordeel van thuis spelen. *Sociale betekenissen en in- en uitsluitingsprocessen in sportloopbanen*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Elling, A., & Janssens, J. (2009). Sexuality as a structural principle in sport participation: negotiating sports spaces. *International Review for the Sociology of Sport*, 44, 71-86.
- Elling, A., De Knop, P., & Knoppers, A. (2003). Gay/Lesbian Sport Clubs and Events. *International Review for the Sociology of Sport* 38, 441-456.
- Elling, A., & Knoppers, A. (2005). Sport, gender and ethnicity: Practices of symbolic in/exclusion. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 257-268.

- Elling, A., Smits, F., Hover, P., & van Kalmthout, J. (2011). *Seksuele diversiteit in de sport: sportdeelname en acceptatie*. Utrecht: Mulier instituut.
- English, J. (1978). Sex equality in sports. In WJ Morgan, & K.V.Meier (eds.), *Philosophic inquiry in sports* (pp. 329-334). Champaign(III): Human Kinetics.
- Griffin, P. (1998). *Strong women, deep closets. Lesbians and homophobia in sport*. Champaign (IL): Human Kinetics.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting females. Critical issues in the history and sociology of women's sports*. London: Routledge.
- Hekma, G. (1994). *Als ze maar niet provoceren*. Amsterdam: Het Spinhuis
- Hekma, G. (1998). 'As long as they don't make an issue of it...': Gay and lesbian sport participation in organized sports in the Netherlands. *Journal of Homosexuality*, 35, 1-23.
- Hospers, H., & Keuzenkamp, S. (2010). Ervaringen van homoseksuele en biseksuele mannen. In S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (pp.79-93). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hover, P., & Romijn, D. (2011). *Van evenbeeld tot tegenpool. Over de imagos van vijftien takken van sport door de Nederlands bevolking*. Utrecht: Mulier instituut.
- Janssens, J., Elling, A., & van Kalmthout, J. (2003). "Het gaat om de sport": Een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. Nieuwegein/Den Bosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.
- Keuzenkamp, S. (2010). De houding van Nederlanders tegenover homoseksualiteit. In S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (pp.14-29). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (red). (2006). *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Keuzenkamp, S., Kooiman, N., & van Lisdonk, J. (2012). *Niet te ver uit de kast. Ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Keuzenkamp, S., Kuypers, L., Adolfsen, A., & Bakker, F. (2006). Houding tegenover homoseksualiteit een begripsbepaling. In S. Keuzenkamp, D. Bos, J.W. Duyvendak, & G. Hekma (red), *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (pp.20-26). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Laberge, S., & Albert, M. (1999). Conceptions of masculinity and of gender transgressions in sport among adolescent boys. Hegemony, contestation, and social class dynamic. *Men and Masculinities*, 1, 243-267.
- McCormack, M., & Anderson, E. (2010). The reproduction of homosexually-themed discourse in educationally-based organized sports. *Culture, Health & Sexuality*, 12, 913-927.
- Messner, M.A., & Sabo, D.F. (1994). *Sex, violence & power in sports: Rethinking masculinity*. Freedom (CA): The Crossing Press.
- Miller, T. (2001). *Sportsex*. Philadelphia: Temple university Press.
- Ministerie van OCW. (2007). *Gewoon homo zijn. Lesbisch en homo-emancipatiebeleid 2008-2011*. Den Haag: OCW.
- Owen, G. (2006). Catching crabs: bodies, emotions and gay identities in mainstream competitive rowing. In J. Caudwell (ed.) *Sport, sexualities and queer theory* (pp. 129-144) London: Routledge.
- Palzkill, B. (1990). *Zwischen Turnschuh und Stöckelschuh*. Bielefeld: AJZ.
- Plummer, D. (2006). Sportophobia. Why do some men avoid sport? *Journal of Sport and Social Issues*, 30, 122-137.
- Price, M., & Parker, A. (2003). Sport, sexuality, and the gender order: Amateur Rugby Union, gay men, and social exclusion. *Sociology of Sport Journal*, 20, 108-126.
- Pronger, B. (1990). *The Arena of Masculinity. Sports, Homosexuality, and the Meaning of Sex*. New York: St. Martin's Press.
- Steendijk-Kuypers, J. (1999). *Vrouwen-beweging. Medische en culturele aspecten van vrouwen in de sport, gezien in het kader van de sporthistorie*. Rotterdam: Erasmus Publishing.
- Van Groenestein, T., & van der Linden, C. (2012). *Beleving mannelijke teamsport door niet-heteroseksuele mannen*. Amsterdam: Motivaction.
- Ter Haar, H. (2008). *Gelijkspel. Portretten van homo topsporters*. Eindhoven: Pepijn.
- Van Ingen, C. (2003). Geographies of gender, sexuality and race. *International Review for the Sociology of Sport*, 38,: 201-216.
- Wellard, I. (2002). Men, sport, body performance and the maintenance of 'exclusive masculinity'. *Leisure Studies*, 21, 235-247.

Summary

No problem to share the showers? Reproduction and challenges of homonegativity in sports

The acceptance of homosexuality and the occurrence of homonegativity in sports is the focus of this article. Competitive club sport and especially male team sports are often regarded as a social practice with low acceptance of homosexuality. We present the results of a large scale study for which we collected quantitative data among adult (heterosexual) sport participants and among homo-/bisexual identified men and women. Ethnographic logbook notes of training sessions and competitions were collected among heterosexual and homosexual male sport team members. The results show a general high acceptance of homosexuality in Dutch (club) sport, even in sport teams. Nonetheless, the acceptance is often vulnerable and conditional, related to gender normativity. Homonegative jokes and conduct may not be widespread, but does occur and sometimes in rather serious forms within male sport teams. The authors plea for continuing policy attention for further development of a more homo-inclusive and less hetero- en gender normative sports climate.

Keywords: homonegativity, gender normativity, sport, men's sports teams

Trefwoorden: homonegativiteit, gendernormativiteit, sport, mannen-teams